

Högsta domstolen
Box 2066
103 12 Stockholm

Överklagande av en hovrättsdom – människohandel m.m.

Klagande

Riksåklagaren
Box 5553
114 85 Stockholm

Motparter

1. JB,
Frihetsberövande: Häktad

Ombud och offentlig försvarare: Advokaten MS

2. NN
Medborgare i Thailand
Frihetsberövande: Häktad

Ombud och offentlig försvarare: Advokaten CS

Överklagade avgörandet

Hovrätten för Övre Norrlands dom den 24 oktober 2024 i mål B 835-24

Yrkande

Jag yrkar att vardera JB och NN, istället för nio fall av grov människoexploatering, ska dömas för nio fall av människohandel till en, i allt fall, strängare påföljd.

Frågan i målet

Det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att Högsta domstolen uttalar sig angående tolkningen och tillämpningen av rekvisiten *exploatera någon för tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte* i straffbestämmelsen om människohandel (4 kap. 1 a § brottsbalken).

Jag föreslår att Högsta domstolen, med utgångspunkt i vad hovrätten funnit utrett beträffande gärningarna, meddelar prövningstillstånd i fråga om brottens rubricering samt i fråga om påföljd.

Åtalet

JB och NN åtalades för människohandel alternativt människoexploatering, grovt brott enligt följande (i hovrätten justerade) gärningsbeskrivning.

MÄNNISKOHANDEL

NN och JB har tillsammans och i samförstånd med andra i enlighet med en gemensam brottsplan, genom vilseledande och/eller genom utnyttjande av BL, CT, CK, NP, RF, SA, TP, WT och YJs, utsatta belägenhet som allvarligt begränsat de nio målsägandenas alternativ, rekryterat, transporterat målsägandena inom Thailand, från Thailand till Sverige samt inom Sverige, inhyst och tagit emot målsägandena i syfte att exploatera målsägandena i tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som inneburit nödläge för målsägandena. Det hände under perioden mellan den 1 mars 2023 och den 27 september 2023 Åsele, Åsele kommun och/eller annan plats i Sverige och i Thailand. Vilseledandet har i bestått i att målsägandena utlovats arbete i Sverige som bärplockare med villkor i enlighet med svenskt kollektivavtal ifråga om lön, levnads- och arbetsvillkor, trots att JB och NN inte haft för avsikt och/eller förmåga att uppfylla villkoren.

Målsäganden utsatta belägenhet har bestått i att de befunnit sig i en skuldsituation, befunnit sig i ett främmande land, inte kunnat svenska, fråntagits sina pass, varit beroende av JB och NN i förhållande till mat och bostad.

Tvångsarbetet/annan verksamhet har bestått i att målsägandena, såsom skuldsatta och med risk för ökad skuldsättning, inte haft någon möjlighet att vägra plocka bär, eftersom de behövt försätta sig i skuld för att ta sig till Sverige samt ökat på skuldsättningen genom ersättning för mat och bostad och därmed varit beroende av att kunna arbeta ihop en lön, allt för att inte skickas tillbaka till Thailand med ökad skuldsättning. Nödläget för målsäganden har bestått i att målsäganden varit förhindrad att fritt bestämma över sina göranden och låtanden samt att de varit i en verkligt svår belägenhet som inte varit tillfällig eller övergående eftersom de befunnit sig i ett ekonomiskt skuldförhållande, haft bristande språkkunskaper och saknat insikt i det svenska samhället, levt under synnerligen svåra förhållanden och arbetat för en mycket låg lön samt varit beroende av JB och NN för boende och mat i Sverige.

JB och NN begick gärningarna med uppsåt.

Lagrum: 4 kap 1 a § 1 st brottsbalken

Ansvarsyrkande i andra hand

GROV MÄNNISKOEXPLOATERING

JB och NN har i vart fall, på samma plats och tid som ovan tillsammans och i samförstånd med andra i enlighet med en gemensam brottsplan, genom vilseledande, enligt ovan, och/eller genom att utnyttja de nio målsägandens beroendeställning, skyddslöshet och/eller svåra situation, enligt ovan,

exploaterat målsägandena till att arbeta under uppenbart orimliga villkor och/eller tvångsarbete.

De uppenbart orimliga villkoren har bestått i att målsäganden arbetat under orimligt långa och många arbetsdagar med mycket låg lön, klart understigande avtalad lön. Målsäganden har vidare bott i ett undermåligt boende samt att de bilar de varit hänvisade till delvis varit belagda med körförbud. Målsäganden har vidare betalt en orimligt hög ersättning för att komma till Sverige samt för mat och boende, vilket avräknats på lönen.

Tvångsarbetet/annan verksamhet har bestått i att målsägandena, såsom skuldsatt och med risk för ökad skuldsättning, inte haft någon möjlighet att vägra plocka bär, eftersom de behövt försätta sig i skuld för att ta sig till Sverige samt ökat på skuldsättningen genom ersättning för mat och bostad och därmed varit beroende av att kunna arbeta ihop en lön, allt för att inte skickas tillbaka till Thailand med ökad skuldsättning.

Brottet är att anses som grovt eftersom gärningen avsett en verksamhet som bedrivits i större omfattning och/eller medfört betydande vinning.

JB och NN begick gärningen med uppsåt.

Domstolarna

Såväl tingsrätten som hovrätten har dömt i enlighet med åklagarens andrahandsyrkande för nio fall av grov människoexploatering.

Påföljderna har, med beaktande av att de tilltalade under en relativt lång tid varit häktade med restriktioner och att de ålagts näringsförbud, bestämts till fängelse i två år och sex månader.

Grunderna för min inställning

Människohandel

Enligt 4 kap. 1 a § första stycket brottsbalken ska den som, i annat fall än som avses i 1 § (människorov), genom

1. olaga tvång,
2. vilseledande,
3. utnyttjande av någons utsatta belägenhet som allvarligt begränsar personens alternativ, eller
4. annat sådant otillbörligt medel om det allvarligt begränsar personens alternativ

rekryterar, transporterar, överför, inhyser eller tar emot en person i syfte att han eller hon ska exploateras för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte, dömas för *människohandel* till fängelse i lägst två och högst tio år.

Straffbestämmelsen infördes i brottsbalken genom prop. 2001/02:124 och trädde i kraft den 1 juli 2002 (människohandel för sexuella ändamål).

Paragrafen har därefter ändrats genom prop. 2003/04:111, prop. 2004/05:45, prop. 2009/10:152 och prop. 2017/18:123, i syfte bl.a. att uppfylla Sveriges åtaganden enligt flera internationella konventioner och andra instrument för bekämpande av människohandel (Bäcklund m.fl. Brottsbalken. En kommentar [11 november 2024, version 25 JUNO] kommentaren till 4 kap. 1 a § brottsbalken under rubriken Bakgrund).

Nedan redogörs kortfattat för det straffbara området för människohandel (se prop. 2001/02:124 s 33 och prop. 2017/18:123 s. 56 f.).

Grundläggande förutsättningar

För straffansvar krävs att gärningsmannen ska ha rekryterat, transporterat, överfört, inhyst eller tagit emot en person (dvs. vidtagit vissa handelsåtgärder) i syfte att exploatera målsäganden i viss verksamhet (dvs. i exploateringssyfte) genom att använda olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet som allvarligt begränsar personens alternativ eller annat sådant otillbörligt medel om det allvarligt begränsar personens alternativ (dvs. med otillbörliga medel). För straffansvar krävs, sedan lagändringarna år 2004, inte något gränsöverskridande moment (prop. 2003/04:111).

Handelsåtgärder

Straffbestämmelsen omfattar uttryckligen åtgärderna rekrytering, transport, överförande, inhysande eller mottagande av målsäganden.

Otillbörliga medel

Med olaga tvång (punkten 1) avses detsamma som i straffbestämmelsen om olaga tvång i 4 kap. 4 § brottsbalken, dvs. att genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvinga annan att underkasta sig någon åtgärd. Med vilseledande (punkten 2) avses förmedlande av en oriktig uppfattning till någon och förekommer bl.a. i straffbestämmelsen om bedrägeri i 9 kap. 1 § brottsbalken. Med utnyttjande av någons utsatta belägenhet (punkten 3) avses olika situationer där gärningsmannen utnyttjar att offret befinner sig i en beroendeställning till honom eller henne, t.ex. till följd av ett ekonomiskt skuldförhållande eller ett anställnings- eller lydnadsförhållande. Andra exempel är situationer där gärningsmannen utnyttjar att offret lever under ekonomiskt svåra förhållanden, lever i flyktingskap, befinner sig i vanmakt, lider av förståndshandikapp eller någon sjukdom, eller är beroende av narkotika. Med annat sådant otillbörligt medel (punkten 4) avses situationer där gärningsmannen på andra sätt bemästrar offrets fria och verkliga vilja. De otillbörliga medlen utnyttjande av någons utsatta belägenhet och annat sådant otillbörligt medel (punkterna 3 och 4) förutsätter att medlen ska ha allvarligt begränsat personens alternativ. Med detta avses att omständigheterna vid en helhetsbedömning ska ha varit sådana att offret inte har haft något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig handelsåtgärden.

Orsakssamband

För straffansvar krävs det att det finns ett orsakssamband mellan det otillbörliga medlet och handelsåtgärden. Detta innebär att offret ska ha underkastat sig åtgärden just på grund av det otillbörliga medlet.

Exploateringssyfte

Gärningsmannen ska ha vidtagit sina åtgärder i något av de syften som anges i paragrafen. Ett av dessa är att exploatera målsäganden för tvångsarbete eller annan verksamhet som innebär nödläge. För straffansvar är det utan betydelse huruvida syftet har förverkligats, dvs. något tvångsarbete m.m. behöver faktiskt inte ha skett.

Subjektiv täckning

Som subjektivt rekvisit förutsätts avsiktssuppsåt som täcker de objektiva omständigheterna och syftet att exploatera för visst ändamål (subjektivt överskott).

Offrets samtycke saknar betydelse för straffansvaret

Ett offers samtycke till en åsyftad exploatering saknar betydelse för straffansvaret. Regeringen uttalade följande i denna fråga vid lagändringarna år 2018 (prop. 2017/18:123 s. 29 f.).

Regeringen konstaterar att det tydligt framgår av själva straffbestämmelsen att människohandelsbrottet är fullbordat även om den åsyftade exploateringen inte kommer till stånd. Av detta följer att det saknar betydelse för den straffrättsliga bedömningen om det skulle visa sig att offret sedermera ”frivilligt” har underkastat sig en exploatering. Det är med andra ord ovidkommande för straffansvaret vad offret har för inställning, förhållningssätt eller alternativ med avseende på en eventuell exploatering, när det genom ett otillbörligt medel väl har vidtagits en handelsåtgärd i ett visst exploateringsyfte. Utrymmet för ett människohandelsoffer att lämna ett rättsligt relevant samtycke begränsas dessutom av kravet på användande av ett otillbörligt medel. Av 24 kap. 7 § brottsbalken följer att en gärning som någon begår med samtycke från den mot vilken den riktas utgör brott endast om gärningen, med hänsyn till den skada, kränkning eller fara som den medför, dess syfte och övriga omständigheter, är oförsvarlig. För att ett samtycke ska vara giltigt måste det vara lämnat av någon som är behörig att förfoga över det aktuella intresset och som är kapabel att förstå innebörden av samtycket. Samtycket måste också vara frivilligt, allvarligt menat och lämnat med full insikt om relevanta förhållanden. Ett förment samtycke som framkallas av ett otillbörligt medel torde således aldrig utgöra något rättsligt relevant samtycke enligt svensk rätt. Om exempelvis en person som befinner sig i en utsatt belägenhet till synes går med på att exploateras i tvångsarbete, kan detta aldrig utesluta ansvar för människohandel, förutsatt att övriga krav i bestämmelsen är uppfyllda. Detta gäller oavsett om ”samtycket” lämnas vid rekryteringen, under en transport eller i anslutning till utnyttjandet (se prop. 2003/04:111 s. 61). Regeringens sammantagna bedömning är därmed att en uttrycklig samtyckesbestämmelse inte framstår som motiverad. Någon sådan bestämmelse föreslås därför inte.

Närmare om rekvisiten ”exploatering för tvångsarbete eller annan situation som innebär nödläge för den utsatte”

I det senaste lagstiftningsärende som ligger till grund för ändringar i bestämmelsen om människohandel och kriminalisering av människoexploatering framhålls att exploatering i arbete länge uppmärksammats internationellt och att ett av de instrument som är av betydelse i sammanhanget är Internationella arbetsorganisationens (ILO) konvention nr 29 angående tvångs- eller obligatoriskt arbete (The Forced Labour Convention) som antogs 1930 och som Sverige har tillträtt (prop. 2017/18:123 s. 33 ff.)

I konventionen anges att varje medlem av ILO som ratificerar konventionen förbinder sig att inom kortast möjliga tid undertrycka användandet av tvångs- eller obligatoriskt arbete i alla dess former (artikel 1). Enligt konventionen definieras tvångsarbete som varje arbete eller tjänst som med hot om något slags straff krävs av en person och som personen i fråga inte frivilligt har erbjudit sig att utföra (artikel 2). Alla typer av arbeten och tjänster omfattas, utan begränsning till anställningsförhållanden eller legala arbeten. Uttrycket att stå under hot om något slags straff ska förstås i vid bemärkelse. Det kan avse fysiskt våld och frihetsberövanden, men även t.ex. hot om att anmäla en illegal arbetstagare till en myndighet eller hot om utebliven betalning av lön i fall arbetstagaren vägrar att arbeta övertid. Åtgärder som hindrar en arbetstagare från att lämna arbetet kan innebära att tvångsarbete föreligger, även om arbetstagaren inledningsvis har ingått anställningsförhållandet frivilligt.

ILO:s definition tillämpas internationellt och omnämns även i människohandelsdirektivet (2011/36/EU), som har ersatt ett av de instrument som straffbestämmelsen om människohandel (4 kap. 1 a § brottsbalken) bygger på, nämligen EU:s rambeslut om bekämpande av människohandel. Begreppet tvångsarbete i svensk rätt är avsett att ha samma innebörd som i de internationella instrumenten. Det medför att tvångsarbete kan ta sig en mängd olika uttryck. ILO:s internationella arbetskonferens antog 2014 ett protokoll till konvention nr 29 angående tvångs- eller obligatoriskt arbete och en rekommendation (nr 203) i syfte att stärka genomförandet av konventionen. Riksdagen godkände protokollet i maj 2017 (prop. 2016/17:93) 2014 års protokoll och rekommendation till ILO:s konvention om tvångsarbete).

ILO har tagit fram elva indikatorer för tvångsarbete. Indikatorerna är framtagna utifrån teoretisk och praktisk erfarenhet av ILO:s Special Action Programme to Combat Forced Labour. Indikatorerna baseras på definitionen av tvångsarbete som framgår i ILO:s konvention, varav följande är av betydelse här.

Utnyttjande av utsatthet

- När en arbetsgivare utnyttjar en arbetstagares utsatta ställning exempelvis genom att införa alltför långa arbetspass eller hålla inne lönen, kan en tvångsarbetsituation uppstå.

- Det är också mer sannolikt tvångsarbete när målsäganden är flerfaldigt beroende av sin arbetsgivare utöver själva arbetet. Exempelvis kan arbetsgivaren ombesörja mat och husrum.

Bedrägeri

- Den som är utsatt för tvångsarbete vilseleds oftast genom att han eller hon rekryteras med löfte om ett anständigt och välbetalt arbete. Men när han eller hon väl börjar arbeta, förverkligas inte de utlovade arbetsvillkoren, och arbetaren befinner sig fångad i en dålig arbetsmiljö utan möjlighet att lämna. Hade målsägande fått korrekt information från början hade han eller hon inte accepterat arbetet och gett sitt samtycke till arbetsförhållandena.

Ofredanden och hot

- Den som är utsatt för tvångsarbete kan få tåla ofredande och hot när denne klagar på sina arbetsvillkor eller vill sluta sin anställning. Det kan vara hot om indragen lön eller tillgång till boendet.
- Hotens trovärdighet och inverkan måste bedömas ur arbetstagarens perspektiv, med hänsyn till hans eller hennes individuella övertygelse, ålder, kulturella bakgrund samt sociala och ekonomiska status.

Omhändertagande av identitetshandlingar

- Om en arbetsgivare förvarar identitetshandlingar på så sätt att arbetstagaren inte får tillgång till dessa på begäran kan det vara en indikator för tvångsarbete. Likväl om arbetstagaren inte kan lämna sitt arbete utan att riskera att förlora dem. I många fall är dessa identitetshandlingar viktiga för att erhålla andra arbeten eller för att få tillgång till nödvändiga tjänster. Personen kan även vara rädd för att söka hjälp från myndigheter eller icke-statliga organisationer.

Innehållande av lönen

- Den som väntar på att få sin lön utbetald kan bli tvingad att kvarbli hos sin arbetsgivare. En försenad eller utebliven löneutbetalning visar inte på tvångsarbete. Men när lönen undanhålls systematiskt och på så sätt tvingar arbetstagaren att kvarbli hos sin arbetsgivare och då neka honom eller henne möjligheten att byta arbetsgivare pekar det på tvångsarbete.

Skuldförhållande

- Den som är utsatt för tvångsarbete brukar ofta arbeta för att betala av en uppkommen skuld. Skulden kan ha uppkommit som ett löneförskott eller lån för att täcka rekryterings- och transportkostnader eller för dagliga levnadskostnader eller akuta utgifter, såsom sjukvårdskostnader.
- Arbetsgivaren eller mellanhanden såsom rekryteraren kan motverka avbetalningen genom att undervärdera det utförda arbetet, öka räntan för skulden eller öka kostnaden för mat och boende.
- Skuldförhållandet återspeglar en maktobalans mellan arbetstagaren/gäldenären och arbetsgivaren/borgenären.

Undermåliga arbets- och levnadsförhållanden

- Den som är utsatt för tvångsarbete kan få acceptera arbets- och levnadsförhållanden som en anställd aldrig skulle acceptera. Den utsatte kan också utsättas för undermåliga levnadsvillkor exempelvis genom att bo tillsammans med andra personer i trånga utrymmen vilket kan vara integritetskränkande. Enbart dåliga

arbets- och levnadsförhållanden bevisar inte förekomsten av tvångsarbete eftersom en person kan acceptera dåliga förhållanden p.g.a. brist på alternativa jobb.

Orimlig övertid

- Den som är utsatt för tvångsarbete kan tvingas arbeta orimligt mycket övertid vilket överskrider de gränser som föreskrivs i nationell lag eller kollektivavtal. Det kan vara svårt att bedöma om övertiden ska klassificeras som tvångsarbete. Som en tumregel gäller att om anställda måste arbeta mer övertid än vad som är tillåtet enligt nationell lagstiftning, under någon form av hot (t.ex. avskedande) eller för att tjäna åtminstone minimilönen, uppnår detta sammantaget tvångsarbete.

Europadomstolen har i målet Chowdury och andra mot Grekland [2017] p. 123, uppgett att en inskränkning av rörelsefriheten inte är en nödvändig förutsättning för tvångsarbete. I samma mål, p. 96, har domstolen påtalat att en helhetsbedömning behöver göras av de omständigheter som påverkat den anställdes val att delta i arbete för att avgöra om tvångsarbete föreligger. I det fall arbetsgivaren har utnyttjat sin makt eller de anställdas utsatthet i exploateringsyfte kan det aldrig vara fråga om frivilligt arbete.

När det gäller exploatering i *annan verksamhet i en situation som innebär nödläge* för den utsatte anges i förarbetena att nödläge avser att offret är förhindrat att fritt bestämma över sina göranden eller befinner sig i en verkligt svår belägenhet som inte är helt tillfällig eller övergående. Ett exempel på en verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte är när en person – utan att det är fråga om tvångsarbete – förmås arbeta under synnerligen svåra förhållanden till en mycket låg lön. Någon närmare exemplifiering kring vad som utgör synnerligen svåra förhållanden ges emellertid inte (se prop. 2003/04:111 s. 67 och Ds 2003:45 s. 150 och 151).

Människoexploatering

Brottet människoexploatering, som är subsidiärt till brottet människohandel, infördes i brottsbalken år 2018. Avsikten med kriminaliseringen är att stärka det straffrättsliga skyddet mot exploatering av personer i arbete och tiggeri.

Brottet består i att gärningsmannen genom olaga tvång, vilseledande eller utnyttjande av någons beroendeställning, skyddslöshet eller svåra situation exploaterar en person i tvångsarbete, arbete under uppenbart orimliga villkor eller tiggeri (4 kap. 1 b § första stycket brottsbalken). Straffet för brott av normalgraden är fängelse i högst fyra år. För grovt brott är straffskalan densamma som för människohandel.

Beträffande behovet av en ny kriminalisering anfördes i förarbetena bl.a. följande (prop. 2017/18:123 s. 33 ff.).

Exploatering av utsatta personer utgör ett växande problem. Man kan observera att exploatering av utsatta personer i olika slags verksamheter har ökat under de

senaste åren. De som drabbas är främst personer från andra länder som av olika skäl har kommit till Sverige i hopp om att finna försörjning här. Många gånger handlar det om människor som i sina hemländer lever i svår fattigdom eller är utsatta för diskriminering. Problemen med exploatering har uppmärksamrats inom arbete, bl.a. inom bygg-, städ-, restaurang- eller bärplockningsverksamhet samt inom jordbruket. Det kan t.ex. handla om att personer arbetar för en synnerligen låg lön eller oavlönat, eller under orimligt långa arbetsdagar. Det kan även röra sig om arbete under olika former av tvång eller hot. Vidare kan det avse arbete där personers handlingsfrihet begränsas genom att deras identitetshandlingar beslagtas. Det förekommer också att personer genom skuldsättning försätts i ett beroendeförhållande till arbetsgivaren, t.ex. genom utlån av pengar för att bekosta resan hit, eller genom att arbetsgivaren senare tar ut orimligt hög ersättning för mat och boende. Skulden dras sedan av från inarbetad lön, utifrån oskäliga villkor som ensidigt har bestämts av arbetsgivaren. Personer förmås på så sätt att arbeta under lång tid med inga eller begränsade möjligheter att bli skuldfria. Det finns också exempel på att arbetstagare har förmåtts betala arbetsgivaren stora summor för ett anställningserbjudande av sådant slag som en tredjelandsmedborgare i regel behöver för att beviljas arbetstillstånd i landet. Andra områden där det förekommer olika former av exploatering avser tiggeri, brottslig verksamhet och för sexuella ändamål. Exploatering för sexuella ändamål innebär ofta att kvinnor och flickor genom otillbörliga ekonomiska utnyttjanden exploateras i prostitution.

En gemensam nämnare vid många av de beskrivna förfarandena är att exploatören drivs av ett vinstsyfte. Men exploateringen innefattar ofta mer än ren ekonomisk skada och vinning. Det handlar i hög grad om en företeelse som allvarligt kränker den enskildes frihet, frid och mänskliga värdighet. Exploatörens agerande är därför på många sätt jämförbart med människohandlaren. Skillnaden består främst i att ett människohandelsbrott per definition i första hand tar sikte på en tidigare fas, nämligen den handelsåtgärd som med hjälp av ett otillbörligt medel möjliggör en senare exploatering av en person. De problem som nu avses tar i stället sikte på själva exploateringen, eller med andra ord det ändamål som människohandel syftar till.

De kriterier som var centrala då brottsrekvisiten för det nya brottet utformades var att straffbestämmelsen bör träffa såväl exploatering utan samband med ett människohandelsförfarande som exploatering som vidtas av någon annan än den som har genomfört människohandeln. Straffbestämmelsen bör också kunna omfatta fall där förutsättningarna för människohandel inte är uppfyllda. Straffbestämmelsen ska dock inte riskera att urholka användningen av människohandelsbestämmelsen. En viktig utgångspunkt var också att utformningen av den nya regleringen får önskad effekt, alltså att den träffar de uppmärksammade problemen med exploatering på ett så ändamålsenligt och adekvat sätt som möjligt.

Min bedömning

Jag instämmer i hovrättens bedömning såvitt avser att JB och NN tillsammans och i samförstånd med andra personer genom otillbörliga medel vidtagit alla de handelsåtgärder som anges i åtalet i syfte att exploatera målsägandena i arbete under, i och för sig, uppenbart orimliga villkor.

Till skillnad från hovrätten är det emellertid min uppfattning att det arbete som målsägandena exploaterats i inte ”bara” är arbete under uppenbart orimliga villkor, utan att målsägandena exploaterats i tvångsarbete och/eller arbete i en situation som inneburit nödläge för målsägandena, vilket omfattats av de tilltalades direkta avsikt och syfte med exploateringen.

Hovrätten har i sina domskäl uttalat följande angående här aktuella rekvisit (hovrättens dom s. 22–23).

Har JB och NN exploaterat målsägandena i tvångsarbete?

Av hovrättens redovisade överväganden ovan är det visat att JB och NN genom de otillbörliga medlen de använt för att vidta handelsåtgärderna förmått målsägandena till att arbeta långa arbetsdagar för att nå upp till de stora bärvolymer som krävts för att i vart fall betala av målsägandenas skulder. Samtidigt har dock samtliga målsäganden i sina förhör berättat att de själva till viss del valt att arbeta långa dagar för att snabbare betala av sina skulder samt i tron om att de skulle börja tjäna pengar i stället. Enligt hovrättens mening har det arbete som målsägandena utfört därför inte skett till följd av något reellt hot om straff eller präglats av sådan ofrivillighet för att arbetet de utfört ska betraktas som tvångsarbete i straffbestämmelsens mening.

Har JB och NN exploaterat målsägandena i annan verksamhet i en situation som inneburit nödläge för dem?

Inget annat har framkommit i målet än att målsägandena under sin tid i Sverige förmått arbeta under mycket svåra förhållanden, såväl fysiskt som psykiskt. Arbetsdagarna har varit långa och de har försetts med alldeles för lite mat under de drygt tolv timmar långa arbetspassen. De fordon de försetts med har varit så pass bristfälliga att i huvudsak samtliga var belagda med körförbud eller föreläggande att åtgärda brister. Att därtill åka i dem med fler personer än de var registrerade för samt med stora mängder bär innebar en fara för målsägandenas liv eller hälsa vid en eventuell trafikolycka. Vid arbetspassens slut återvände målsägandena till det överbebodda boendet där det i och för sig tillhandahölls varm kvällsmat som mättade dem. Boendet har i flera avseenden varit bristfälligt och därmed olämpligt som boende men tillhandahöll samtidigt sådant som behövts såsom rinnande vatten, toaletter, duschar och Wifi för att målsägandena på ett grundläggande plan kunde sköta den dagliga livsföringen. Enligt hovrätten har levnadsförhållandena i Sverige varit svåra. De har dock inte varit så undermåliga att målsägandena redan därigenom ska anses ha befunnit sig i ett nödläge.

Målsägandena har befunnit sig i ett främmande land utan ekonomiska möjligheter att ta sig därifrån och utan att kunna språket eller ha någon närmare kännedom om vilka möjligheter det fanns att få hjälp. De har därigenom varit beroende av JB och NN. De har emellertid inte varit underställda någon närmare kontroll eller övervakning och de har dagligen befunnit sig i de centrala delarna av Åsele där det har gått att söka kontakt med andra människor. Till följd av detta kan målsägandena inte anse ha varit förhindrade att bestämma över sina göranden och låtanden i en sådan omfattning att de ska anses ha befunnit sig i ett nödläge.

Mot bakgrund härav ska, i likhet med vad tingsrätten funnit, JB och NN inte dömas för människohandel enligt åklagarens förstahandsyrkande.

Det är min uppfattning att hovrätten tillämpat rekvisiten ”tvångsarbete eller annan verksamhet som inneburit nödläge” i bestämmelsen om människohandel alltför snävt och i strid med såväl lagstiftarens intentioner som de internationella konventioner och andra instrument som Sverige åtagit sig att följa. Jag kan därvid konstatera att åtta av de elva indikatorer på tvångsarbete som ILO tagit fram är uppfyllda i det här fallet. Det framstår därtill som tydligt att hovrätten, i strid med vad som anges i förarbetena, låtit målsägandenas ”samttycken” till att arbeta och därtill övertid under de extremt svåra förhållanden som förevarit få genomslag vid bedömningen, trots att det där tydliggörs att samtycke aldrig kan fria från ansvar.

Det är således min uppfattning att JB och NN istället för nio fall av grov människoexploatering ska dömas för nio fall av människohandel.

Jag kan heller inte instämma i hovrättens påföljdsbestämning och vill i denna del anföra följande.

Straffskalorna för människohandel och grov människoexploatering är fängelse i lägst två och högst tio år. Eftersom det här rör sig om flerfaldig brottslighet är straffskalorna fängelse i lägst två och högst fjorton år (26 kap. 2 § brottsbalken). Det måste framhållas att människohandel fullbordas på ett mycket tidigare stadium än människoexploatering, varför den efterföljande exploateringen bör få ett påtagligt genomslag vid straffvärdebedömningen för vardera gärningen om det döms för människohandel.

Med detta sagt finns det enligt min uppfattning ett flertal försvårande omständigheter kring gärningarna som i sig innebär att straffvärdet för var och en av gärningarna ligger en bra bit över minimistraffet. Jag vill därvid framhålla att brottsligheten pågått under en i sammanhanget förhållandevis lång tid och avbrutits först till följd av myndigheternas ingripande, att gärningarna utgjort ett led i en brottslighet som utövats i organiserad form och föregåtts av särskild planering (29 kap. 2 § p. 6 brottsbalken) samt att brottsligheten även i övrigt inneburit ett mycket allvarligt angrepp på målsägandenas integritet och mänskliga värdighet.

Det är min uppfattning att det sammantagna straffvärdet av gärningarna uppgår till fängelse i knappt sex år om det döms för människoexploatering och att straffvärdet är högre än så om det döms för människohandel. Även med beaktande av att de tilltalade varit häktade med restriktioner och ålagts näringsförbud är det min uppfattning att straffmättningsvärdet, om det döms för grov människoexploatering, inte understiger fängelse i fem år och att straffmättningsvärdet är högre än så om det döms för människohandel.

Prövningstillstånd

Enligt 54 kap. 10 § första stycket 1 rättegångsbalken får prövningstillstånd meddelas om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av Högsta domstolen (prejudikatdispens). För att bevilja prövning enligt

denna punkt krävs alltså att ett avgörande av Högsta domstolen blir av generell betydelse för bedömningen av framtida mål som innehåller liknande frågeställningar.

Som redogjorts för ovan infördes en straffbestämmelse om människohandel för sexuella ändamål den 1 juli 2002 (prop. 2001/02:124). I det lagstiftningsärende som låg till grund för införandet av straffbestämmelsen framhöll regeringen att människohandel som brottstyp kan sägas vara en form av kedjebrottslighet med fler eller färre länkar i kedjan. Vidare att det ibland framstår som en tillfällighet i vilket led som tvång, vilseledande eller annat otillbörligt medel används. En kriminalisering av människohandeln alla led fick, enligt regeringen, anses vara mer vidsträckt än vad som är fallet enligt de då gällande svenska straffbestämmelserna. Straffskalorna enligt de svenska bestämmelser som vid tidpunkten kunde bli tillämpliga bedömdes också i flera fall vara otillräckliga. Detta talade enligt regeringens mening med styrka för att en särskild straffbestämmelse som täcker samtliga led av de mer typiska formerna av människohandel borde införas. Ett sådant särskilt straffansvar skulle bl.a. kunna bidra till att bättre synliggöra fenomenet handel med människor. Ett särskilt brott kunde även i övrigt underlätta det internationella samarbetet mot människohandel, vilket framhölls vara av grundläggande betydelse för att denna brottstyp ska kunna bekämpas effektivt (a. prop. 18 f.).

Paragrafen har som sagt därefter ändrats genom prop. 2003/04:111, prop. 2004/05:45, prop. 2009/10:152 och prop. 2017/18:123. Genom det sistnämnda lagstiftningsärendet infördes brottet människoexploatering där den grova varianten har samma straffskala som människohandel.

Det kan tyckas egalt huruvida det, som i ett fall som detta, döms för människohandel eller grov människoexploatering, eftersom straffskalorna är desamma. Det måste emellertid framhållas att brottet människohandel fullbordas på ett mycket tidigare stadium än vad människoexploatering gör, vilket medför att den efterföljande exploateringen kan få betydelse vid bestämmandet av straffvärdet för människohandeln. Människoexploatering av normalgraden har också en påtagligt lägre straffskala än människohandel av normalgraden. Vid införandet av brottet människoexploatering tydliggjordes också att det brottet är subsidiärt till människohandel och att det således ska dömas för människohandel när förutsättningarna för detta är uppfyllda.

Med detta sagt kan jag konstatera att det i förarbetena saknas närmare vägledning i vad som utgör *tvångsarbete* respektive *annan verksamhet i en situation som innebär nödläge* i straffbestämmelsen om människohandel. Ett klagörande från Högsta domstolen är därför av stor vikt för såväl operativa åklagare som för domstolarna. Inte minst om Sverige ska kunna leva upp till de åtaganden som landet förbundit sig till genom undertecknande och införlivande av de internationella konventioner och andra instrument som finns på området.¹

¹ Här kan hänvisas till två studier som tagits fram av Jämställdhetsmyndigheten, se [länk](#).

De faktiska omständigheterna kring gärningarna är väl utredda och om ett partiellt prövningstillstånd meddelas behöver någon mer omfattande bevisning inte åberopas. Målet är i sig därför lämpligt för en prövning i Högsta domstolen.

Sammanfattningsvis är det av vikt för ledning av rättstillämpningen att Högsta domstolen prövar mitt överklagande.

Bevisning m.m.

Jag ber att få återkomma med bevisuppgift och med mina synpunkter på målets fortsatta handläggning för det fall prövningstillstånd meddelas.

Lenart Guné
tf. vice riksåklagare

My Hedström

Kopia till:

Utvecklingscentrum

Riksenheten mot internationell och organiserad brottslighet (AM-127812-23)

Kammaråklagaren Petra Götell